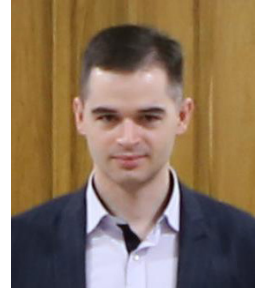

Сергій НЕСТЕРЕНКО

старший викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову діяльність,
дідання та досудове слідство
Національної академії прокуратури України
snprok04@ukr.net

УДК 343.13

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТІТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Незважаючи на внесення до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) чималої кількості змін і доповнень, правові колізії між окремими його нормами та інші проблемні питання, що виникають при виконанні положень цього Кодексу, залишаються не з'ясованими. Їх існування саме по собі породжує ризики порушення прав учасників кримінального провадження. Водночас, як і раніше, є поширеними факти недотримання в поліції передбаченого цим Кодексом порядку досудового розслідування.

Проблемам, присвяченим забезпеченню конституційних прав учасників кримінального провадження, приділено значну увагу у роботах Ю.П. Аленіна, Ю.М. Белозьорова, Ю.М. Грошевого, М.М. Михеєнка, Є.Д. Письменного, С.М. Стахівського, В.Г. Уварова, С.П. Щерби і багатьох інших учених.

Метою цієї статті є аналіз деяких проблемних питань, що виникають при проведенні досудового розслідування у кримінальних провадженнях, і внесення пропозиції передбачити на законодавчому рівні відповідні заходи, що сприятимуть належній реалізації завдань кримінального провадження.

В умовах реформування законодавства нашої держави та його наближення до європейських стандартів питання реального

забезпечення прав людини у кримінальному провадженні залишається актуальним. Саме під час кримінального провадження особи зазнають найбільших обмежень прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (Конвенція) і гарантованих Конституцією України, що пов'язано із застосуванням таких заходів забезпечення кримінального провадження, як затримання, тримання під вартою, відсторонення від посади, тимчасове вилучення і арешт майна та інші.

Безумовно, вказані примусові заходи сприяють розкриттю та ефективному розслідуванню злочинів, а також збиранню належних доказів, але їх застосування обов'язково має бути законним, обмеження прав і свобод людини здійснюватися в розумних межах за умови недопущення при цьому порушень та свавілля. У прийняттю Верховною Радою України 13 квітня 2012 року Кримінальному процесуальному кодексу України на відміну від КПК України 1960 року приділено неабияку увагу нагальним питанням як забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів особи під час здійснення кримінального провадження, так і застосування до кожного його учасника належної правової процедури.

У зв'язку із цим з метою імплементації вимог Конвенції у КПК України визначено, що кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (Європейський суд). У положеннях цього Кодексу законодавець також запровадив нові правові інститути, зокрема слідчого судді, службової особи підрозділів органу досудового розслідування, відповідальної за перебування затриманих, тощо. При цьому дієвість інститутів слідчого судді та відповідального за перебування затриманих осіб, ураховуючи наділення їх широким колом повноважень і обов'язків, також сприятиме захищеності процесуальних прав осіб, які беруть участь у кримінальному процесі.

Довгоочікуване для європейської спільноти реформування національного кримінального процесуального законодавства та передбачені у ньому новели покликані посилити захист конституційних прав людей, що є важливим кроком у наближенні України до загальноприйнятих норм існування у демократичній країні. Зазначене засвідчує визнання Україною набутого ще у 1995 році членства в Раді Європи принципу верховенства права, її міжнародного зобов'язання на державному рівні забезпечити права та основні свободи кожній особі, яка знаходиться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами-членами вказаної міжнародної організації.

Як результат, маємо кримінальний процесуальний закон, який у 2013 році Голова директорату з прав людини Ради Європи, спеціальний радник Генерального секретаря Ради Європи по Україні Христос Якумопулос назвав одним із найкращих у країнах – членах Ради Європи. Водночас первинна редакція кодифікованого закону, що визначає порядок кримінального провадження в Україні, упродовж чотирьох з половиною років із дня набрання ним чинності зазнала і продовжує зазнавати змін і доповнень. Із цих питань прийнято вже понад 40 законів. Даний факт свідчить, що КПК України та наведені нижче інші законодавчі акти ще потребують удосконалення.

Інша проблема полягає в забезпеченні реального виконання деяких положень

КПК України. Адже, як наголосив представник Ради Європи Христос Якумопулос, лише проголосити реформи недостатньо, їх ще потрібно втілити в життя. Зокрема, відповідальні за перебування затриманих службові особи, якими згідно з п. 10 розділу VI Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 23 травня 2017 року № 440, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 15 червня 2017 року за № 750/306 (Інструкція), є старший інспектор – черговий чергової частини (або особа, яка виконує його обов'язки), усупереч вимогам п. 3 ч. 3 ст. 212 цього Кодексу, пп. 5 п. 7 розділу I, пп. 4 п. 10 розділу VI, пп. 2 п. 7 розділу VII Інструкції не звільняють необґрунтовано доставлених осіб або після зникнення підстави затримання чи спливу строку затримання.

До речі, вживання терміна «перебування» затриманих у положеннях законодавства, зокрема у ч. 3 ст. 12, п. 7 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 135, ч. 3 ст. 143, ч. 2 ст. 197, ч.ч. 4, 5 ст. 202, ч. 4 ст. 208, ст. 212, ч.ч. 1, 5 ст. 213 КПК України, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», а також у п. 10 розділу VI, п. 7 розділу VII Інструкції, на нашу думку, є невдалим, оскільки такі особи добровільно не перебувають, а примусово утримуються у місцях тримання затриманих та інших місцях, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру». Тому, ураховуючи, що їх фактично тимчасово позбавляють свободи пересування, у вказаних нормах було б більш правильним використати термін «утримання» затриманих.

Начальник чергової частини, а також відповідальна особа, яка призначається в кожному територіальному підрозділі поліції для ефективності здійснення цілодобового контролю, зокрема, за забезпеченням захисту прав громадян, також не виконують покладений на них згідно з розділом IV Інструкції обов'язок звільнити таких осіб з метою поновлення порушених прав останніх.

Відповідно, викликає нарікання й робота передбачених у кожному слідчому управлінні (відділі) ГУМВС, УМВС організаційно-методичних підрозділів (ОМП поліції), од-

нією з основних функцій яких відповідно до пп. 3.12.1 Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України 9 серпня 2012 року № 686, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22 жовтня 2012 року за № 1770/22082 (Інструкція з організації діяльності ОДР), є забезпечення контролю за додержанням строків затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення.

Проте прокурорські перевірки засвідчують, що притаманна поліції практика незаконного затримання, доставлення та тримання осіб, порушення строків їх затримання не викорінена. Загальновідомими є результати роботи на даному актуальному напрямі саме прокурора, який зобов'язаний негайно звільнити кожну незаконно утримувану особу, користуючись наділеними відповідно до ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» повноваженнями.

За офіційними даними, за ініціативою прокурорів у період з 2013 року по I квартал поточного року по Україні звільнено 64 особи, яких незаконно утримували в органах і спеціальних установах поліції [1]. Проте реальна кількість осіб, яких незаконно затримують і тримають в поліції, значно більша. Своєчасність виявлення та попередження у цілому таких випадків залежить виключно від ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян.

Не функціонує у поліції й передбачений вимогами ч. 3 ст. 210 КПК України інститут обов'язкового проведення слідчим перевірки за фактом наявності підстав для обґрунтованої підозри про те, що доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування тривало довше, ніж це необхідно.

Крім того, працівники новоутворених органів поліції продовжують допускати й інші порушення порядку затримання осіб за підозрою у вчиненні злочину, часто не сприяють затриманим у реалізації їхніх процесуальних прав. Деякі з цих порушень значно

поширені і мають системний характер. Серед них порушення права: на втручання у приватне життя; на захист; на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; на свободу від катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, ставлення або покарання; на дотримання строків, об'єктивно необхідних для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень; на справедливий суд.

Не дивно, що найбільших порушень прав зазнають саме підозрювані, які є одними з найбільш уразливих учасників кримінального провадження. Їхні права ігноруються, як правило, вже на початковому етапі затримання, коли їх тимчасово позбавляють свободи пересування. Нерідко при цьому їх піддають незаконному особистому обшуку, а також мають місце випадки, коли фактичне затримання осіб за підозрою у вчиненні злочину приховують, складаючи протокол про адміністративне затримання. Поширені в поліції й випадки невнесення оперативним черговим до Журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідних даних про кожну доставлену до органу досудового розслідування особу або внесення до цього Журналу недостовірних відомостей, коли вказується про те, що затриманий є заявником чи свідком і самостійно прибув до поліції тощо, що не відповідає вимогам п. 1 ч. 3 ст. 212 КПК України, п. 6.6.2 розділу VI Інструкції.

Слід виділити й інші характерні порушення вимог закону та чинних актів МВС України: нескладання протоколу про затримання підозрюваних у вчиненні злочину осіб чи несвоєчасне його складання; невідображення в такому протоколі фактичного часу затримання; неінформування чи несвоєчасне інформування родичів або членів сім'ї затриманого про його затримання і місцеперебування; невнесення до журналу даних про надання медичної допомоги особам, які знаходяться в поліції, а також про виявлення у затриманих тілесних ушкоджень. Подекуди це пов'язано з юридичною необізнаністю доставлених і затриманих осіб, яких не завжди інформують про їхні права. Більше того, вони, як правило, взагалі не знають змісту положень закону, що

регламентують повноваження та обов'язки правоохоронців щодо порядку та строків їх доставлення і тримання у спеціально відведених для цього приміщеннях.

Так, як передбачено в ч. 2 ст. 211 КПК України, затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин із моменту затримання має бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Слід зазначити, що на міжнародному рівні для вирішення питання про обрання такого заходу рекомендовано термін, що не має перевищувати 48 годин. При цьому згідно з вимогами пп.1 п. 10 розділу VI Інструкції розгляд обставин щодо кожного затриманого або доставленого до органу поліції повинен бути проведений із дотриманням встановлених законодавством строків, у межах яких має бути перевірена можлива причетність тієї чи іншої особи до вчинення злочину.

Наприклад, у будинку, де відпочивала компанія людей, виявлено труп людини з очевидними ознаками насильницької смерті, але кожна без винятку особа, яка знаходилася у ньому, заперечила відношення до злочину. У даному випадку є підстави для обмеження пересування та опитування цих осіб, у тому числі безпосередньо в поліції (з обов'язковим доведенням до їх відома причин обмеження їх пересування, підстав та мети опитування, а також про нормативно-правові акти, на підставі яких вжито такі заходи) та застосування за наявності підстав інших передбачених у розділі V Закону України «Про Національну поліцію» заходів превентивного характеру, необхідних для виконання повноважень поліції. Хоча, на нашу думку, з юридичної точки зору в такому разі слід не опитати, а провести у передбаченому КПК України порядку допит цих осіб, склавши відповідний протокол, а також вжити заходи для з'ясування достовірності їхніх показань.

При цьому може бути встановлено, що деякі з доставлених осіб не є очевидними підді, оскільки зайшли до будинку фактично вже після вбивства. Це поліцією і має бути з'ясовано упродовж розумних нетривалих строків.

Проте цих строків майже в кожному органі досудового розслідування не дотримуються.

Не можна не зазначити і про численні випадки, коли поліцейські вдавалися до застосування щодо затриманих психологічного тиску, незаконних заходів фізичного впливу і навіть катування. Їх мета за таких обставин, коли вони неспроможні встановити істину законним шляхом, полягає, як правило, в намаганні добитися зізнання у вчиненні злочинів. Порівняно з іншими державами – членами ЄС кожен допущений в Україні такий випадок хоч і набуває широкого розголосу в суспільстві, проте вже не розцінюється як резонансна подія, урахувавши загальну їх значну кількість за часів незалежності нашої держави.

Подібні повідомлення продовжують надходити і після заснування у липні 2015 року Національної поліції. Як приклад, згідно з оприлюдненими у прес-службі прокуратури Дніпропетровської області даними капітан поліції одного з територіальних її відділень у лютому 2016 року наніс доставленій особі не менше п'яти ударів ногами по тілу. Згодом, вступивши як попередню змову з майором поліції, з метою залякати та отримати від постраждалого заяву про відсутність до них претензій щодо побиття, вони нанесли останньому гумовим кийком численні удари по голові і тілу. Катування тривало декілька годин. Під час розслідування поліцейським повідомлено про підозру у вчиненні ними злочинів, передбачених ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 365 та ч. 2 ст. 122 Кримінального кодексу України (КК України), та обрано стосовно них запобіжний захід у виді тримання під вартою [2].

У лютому 2017 року у Вінницькій області трьом поліцейським одного з райвідділів поліції повідомлено про підозру у незаконному позбавленні волі та катуванні людини, а у Львові викрито ще одну групу поліцейських, які підозрювалися у систематичному перевищенні службових повноважень: застосуванні фізичної сили до затриманих осіб, привласненні особистих речей останніх, вимаганні та отриманні коштів за непритягнення осіб до відповідальності. У ході розслідування отримано дані про

20 злочинних епізодів, до яких, можливо, причетні 15 працівників із числа співробітників чергової частини та патрульно-постової служби. Лише за один день задокументовано факт побиття поліцейськими затриманого у службовому кабінеті чергової частини, а також застосування насилля до іншої особи та отримання від неї 900 грн. При цьому під час затримання зловмисники чинили опір. Надалі під час 13 санкціонованих обшуків за місцем їх проживання вилучено 1560 польських злотих, 31 350 грн, 250 євро, 1272 дол. США, 38 мобільних телефонів, мисливський ніж, набой різного калібру і навіть гранату РГД-5 та ручний протитанковий гранатомет РПП-18 [3].

Варто також зазначити, що порушення законності при затриманні та триманні осіб у місцях тримання затриманих, зокрема у спеціальних установах поліції, виявлені прокурорами при проведенні в них перевірок. З 2013 року по 1 квітня 2017 року до різних видів відповідальності притягнуто 5976 поліцейських (без урахування показника притягнення їх до кримінальної відповідальності), 339 із яких – вже у I кварталі цього року [4]. Тому виключати можливість застосування в органах оновленої поліції протиправного затримання і тримання, а також вказаних вище незаконних методів розслідування є щонайменше легковажним.

У свою чергу, незаконне позбавлення чи обмеження прав затриманих осіб, інші порушення порядку кримінального провадження автоматично призводять до недотримання процедури розслідування, визнання судовими інстанціями здобутих при цьому доказів (протоколи, висновки експертиз, показання понять тощо) недопустимими незалежно від їх доказового значення, що зумовлено незаконним застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження чи порушенням конституційних прав осіб та визнання процесу в цілому недопустимим і несправедливим. У зв'язку із цим можливо причетні до злочинів особи змогли unikнути кримінальної відповідальності.

Наприклад, Канівський міськрайонний суд Черкаської області 27 березня 2017 року визнав невинуватою особу у пред'явленому обвинуваченні за ч. 1ст. 263 КК Украї-

ни та виправдав у зв'язку з недоведеністю її винуватості у вчиненні даного злочину (справа № 707/1294/16-к). Суд встановив, що всупереч вимогам ст.ст. 2, 40, 104, ч. 7 ст. 233, ч. 2 ст. 234 КПК України обвинувачення ґрунтувалося на одержаних незаконним шляхом доказах (ухвала про проведення обшуку, протокол обшуку, висновки судово-балістичних експертиз, постанова про визнання речовими доказами). Зокрема, обшук проведено не лише за місцем проживання цієї особи, як це було визначено в ухвалі слідчого судді, а також в автомобілі. Під час обшуку вилучено інкриміновані їй коробки з набоями. При цьому їх вилучив працівник сектору карного розшуку за відсутності відповідного доручення. Поняті не були присутні під час обшуку автомобіля та не бачили, що з нього вилучали. Викликало об'єктивний сумнів і вилучення за місцем проживання особи інкримінованих їй 10 набоїв. Конкретного опису начебто вилучених під час обшуку набоїв в протоколі обшуку і в постановах про призначення експертиз зроблено не було.

Суд визнав невинуватим і вилучення під час обшуку шкур великої рогатої худоби та звірів і побутових речей, що також суперечило ухвалі слідчого судді. Тобто дійшов висновку, що протокол обшуку є нікчемним і доказового значення не має. Визнано недопустимим доказом і висновки балістичних експертиз, оскільки на дослідження були направлені предмети, вилучені під час обшуку відповідно до протоколу, дані якого визнані судом недопустимими доказами. Встановив суд і факт проведення досудового розслідування слідчим поліції, який не мав відповідних повноважень.

В іншому випадку згідно з вироком Щорського районного суду Чернігівської області від 31 травня 2017 року особу визнано (у частині) невинуватою у пред'явленому обвинуваченні за ч. 2 ст. 307 КК України та виправдано у зв'язку з недоведеністю стороною обвинувачення вчинення нею даного злочину (справа № 749/784/15-к). Суд, проаналізувавши досліджені під час судового розгляду обставини, згідно з якими вилучений у неї працівниками поліції з порушенням вимог КПК України наркотичний засіб,

визнаний недопустимим доказом, розцінив висновок судової експертизи цього наркотичного засобу як отриманий за результатами проведення слідчої дії у порушення вимог, передбачених цим Кодексом.

Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської області 12 грудня 2016 року внаслідок порушення права на захист, неправильної кваліфікації тощо виправдано обвинуваченого у вчиненні злочину проти власності (справа № 607/3578/16-к).

Не менш актуальним є інше проблемне питання, що стосується й діяльності слідчих суддів і суду. Йдеться про неефективність і надмірну тривалість розслідування за обґрунтованими заявами про піддання затриманих поліцейськими неплідському чи такому, що принижує гідність, поводженню або катуванню, під час їх перебування під контролем держави (поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному такою особою). Часто буває, що такі скарги ретельно не розглядаються, а конкретні твердження підозрюваних чи обвинувачених обґрунтованими доводами не спростовуються, що не відповідає завданням і засадам кримінального провадження. Про численність таких фактів у нашій державі наголошує і Європейський суд у багатьох рішеннях у справах за заявами проти України.

Як приклад варто згадати прийняте цією інституцією Ради Європи рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року, набуло статусу остаточного 21 липня 2011 року), згідно з яким встановлено 14 порушень Україною положень Конвенції. Серед них, окрім піддання Нечипорука І.М. катуванню та ненадання обґрунтованих пояснень про походження отриманих ним тілесних ушкоджень, укриття від реєстрації конкретного періоду його затримання, тоді як подальше його затримання, приховане під адміністративне, було лише приводом для забезпечення можливості допитати його у зв'язку з розслідуванням злочину; ненадання негайних роз'яснень про підстави затримання, та головне, що його було засуджено унаслідок несправедливого судового розгляду. Лише після прийняття

Європейським судом вказаного рішення Верховний Суд України у 2012 році скасував усі судові рішення щодо засудження Нечипорука І.М. і у 2013 році його виправдали. Це був перший випадок, коли особа, вигравши справу в Європейському суді, домоглася виправдання і на національному рівні.

В іншій справі – «Каверзін проти України» (заява № 23893/03, рішення від 15 травня 2012 року, набуло статусу остаточного 15 серпня 2012 року) – Європейський суд, постановляючи так зване пілотне рішення, встановив чотири порушення ст. 3 Конвенції та зазначив, що проблема жорстокого поводження з особами під час тримання в поліції, що дедалі частіше призводить до загибелі затриманих, в Україні має системний характер і що ефективне розслідування за такими фактами не проводиться, тому наголосив, що українська влада має терміново провести конкретні реформи у правовій системі та забезпечити викорінення практики жорстокого поводження в поліції із затриманими.

Проте, незважаючи на вжиті заходи, поліцейські були і продовжують «лідирувати» серед працівників інших правоохоронних органів, стосовно яких надходять скарги про застосування ними до затриманих жорстокого поводження чи катування. Показник розпочатих в Україні за такими скаргами кримінальних проваджень протягом останніх чотирьох років хоча і зменшується, проте повільно, і залишається значним – 7373 (у тому числі 73 за ст. 127 КК України та 23 – зі смертельними наслідками). У I кварталі цього року зареєстровано вже 234 такі кримінальні провадження (у тому числі 7 за ст. 127 КК України). За результатами розслідування з 2013 року по I квартал поточного року до суду передано всього 174 обвинувальні акти стосовно 325 працівників поліції, з яких 43 – за ст. 127 КК України.

Не зменшується й кількість рішень Європейського суду не на користь нашої держави. Так, у 2014 році встановлено факти порушень положень Конвенції у 39 рішеннях, у 2015 році – у 50, а у 2016 році – у 70. Всього за період з 1959 по 2016 роки винесено 1106 рішень, в яких констатовано 825 порушень ст. 6 Конвенції про право на справедливий суд, 262 – ст. 5 Конвенції про право на

свободу та особисту недоторканність, 252 – ст. 3 Конвенції про заборону катування (80 – в її процесуальному аспекті) та 207 – ст. 13 Конвенції про право на ефективний засіб юридичного захисту.

Із загальної кількості установлених тодішнім Європейським судом порушень найбільше стосуються ст. 3 Конвенції (37) та ст. 5 Конвенції (27) – відповідно, III та II місце серед 47 держав – членів Ради Європи. Факт того, що національними органами України не проведено повного й ефективного розслідування за заявами про застосування до тимчасово позбавлених свободи осіб нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або катування, тобто порушення ст. 3 Конвенції в її процесуальному аспекті, констатовано у 14 випадках (I місце серед 47 держав – членів Ради Європи).

Зверненню учасників кримінального провадження до Європейського суду в зазначених випадках передувало саме неефективне розслідування в Україні їх обґрунтованих скарг, що не сприяло відновленню їх порушених прав на національному рівні. А це свідчить про ще один суттєвий недолік в організації діяльності ОМП поліції та начальника слідчого підрозділу, які не забезпечили проведення в установленому порядку службових розслідувань (перевірок) за рішеннями слідчого судді, суду, скаргами, заявами громадян та повідомленнями, що надійшли з органів досудового розслідування, про порушення слідчими вимог кримінального процесуального законодавства, та належний розгляд заяв і скарг громадян, вжиття заходів щодо об'єктивного досудового розслідування, що є порушенням вимог пп. 3.12.6 та 4.5.9 Інструкції з організації діяльності ОДР.

Про системність допущених у поліції порушень також свідчить кількість поліцейських, притягнених у 2013–2015 роках за актами прокурорського реагування до дисциплінарної відповідальності – 36 937, у тому числі 20 771 – за недотримання вимог закону при здійсненні досудового розслідування (без урахування даних за 2016 рік, з якого кількість притягнених до даного виду відповідальності поліцейських до офіційної статистики не входить) [5]. Наведені цифри

говорять самі за себе. Поширеність порушень вимог кримінального процесуального законодавства потребує більш дієвого прокурорського реагування. До того ж здійснення прокурором нагляду за діяльністю органів досудового розслідування має сприяти реалізації завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, і це залишається одним із критеріїв результативності роботи прокуратури.

Порядок реагування на порушення прав осіб в кримінальному провадженні, по суті, не є складним. Насамперед кожен без винятку факт їх допущення підлягає аналізу із встановленням причин та умов, що їм сприяли, а також винних у цьому посадовців. Надалі мають бути вжиті конкретні заходи реагування, адекватні цим порушенням, у тому числі стосовно осіб керівного складу, а за наявності підстав – шляхом внесення відповідних відомостей до ЄРДР та забезпечення ефективного досудового розслідування таких фактів на державному рівні. Застосування зазначеного підходу забезпечить викорінення протиправної практики недотримання їхніх прав.

Приєднуємося до багатьох науковців і практиків, які вбачають нагальну необхідність встановити на законодавчому рівні можливість прокурору у кримінальному провадженні письмово доручати керівникам відповідних органів проведення відомчих перевірок для усунення порушень і забезпечення повного розкриття діянь, що містять ознаки злочину, як це було закріплено у ст. 31 Закону України «Про прокуратуру» в редакції 1991 року.

Також маємо переконання, що парламентарі зарано проголосували за внесення змін до Конституції України про виключення надважливої для нашої держави функції прокуратури щодо здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян. Забезпечення цього дієвого механізму захисту прав і свобод особи має бути покладено, як і раніше, саме на прокуратуру, а не на так звану подвійну систему регулярних пенітенціарних інспекцій

(від часу її створення). Більше того, з огляду на назву такі інспекції мають бути в структурі державного управління пенітенціарної системи України, до якої органи та спеціальні установи поліції, а також Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України жодного стосунку не мають.

Реалії сьогодення свідчать, що протиправну практику нехтування конституційними правами сторін та інших учасників кримінального провадження в нашій державі, на жаль, не викорінено. Це є наслідком того, що правоохоронні та судові органи ще неповною мірою переорієнтувалися на роботу в умовах зміненого кримінального процесуального законодавства. Не в останню чергу причини цієї ситуації пов'язані з відсутністю дієвого контролю керівництва органів досудового розслідування за роботою підлеглих.

Теперішній рівень довіри громадськості до поліції порівняно з рівнем довіри до міліції, яка діяла до 2015 року, якщо і зростає, то не значно, адже її діяльність не відповідає вимогам сьогодення. Але системність допущених поліцейськими вказаних вище порушень законності, кількість і тяжкість вчинених ними протиправних діянь, ступінь їх небезпеки створюють передумови для ухвалення в подальшому Європейським судом так званих пілотних рішень не на користь України. Зазначене спростовує твердження про докорінну зміну ставлення поліції до виконання своїх обов'язків та закріплених у законодавстві норм і прагнення дотримання міжнародних стандартів.

Крім того, незважаючи на внесення до КПК України значної кількості змін і доповнень, практичне застосування його положень і передбачених у ньому новацій, на жаль, продовжує засвідчувати наявність певних правових колізій та інших проблемних питань. Труднощі, що виникають при виконанні окремих його процесуальних норм і використанні запропонованих механізмів їх вирішення, створюють підстави для юридичних конфліктів, що може негативно вплинути на захист прав людини і громадянина, інтересів держави, юридичних осіб та інших суб'єктів.

Зокрема, як відомо, КПК України не передбачає можливість затримати особу за підозрою у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді, суду через тривалий час після його вчинення. До цієї особи виключно слідчим суддею, судом можуть бути застосовані лише такі заходи забезпечення кримінального провадження, як привід або затримання з метою приводу. І хоча клопотання слідчого чи прокурора про дозвіл на затримання з метою приводу має бути розглянуто негайно після його одержання, процес підготовки і звернення з цим клопотанням до слідчого судді, суду та його подальший судовий розгляд займає певний період часу, упродовж якого потенційний підозрюваний може безперешкодно змінити встановлене правоохоронними органами місце його фактичного проживання чи знаходження.

Для запобігання переховуванню такої особи від органів слідства і суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності слідчі нерідко затримують її, неправильно посилаючись на положення ст. 208 КПК України як на підставу затримання, не порушуючи у визначеному законом порядку питання про надання дозволу на затримання цієї особи з метою приводу.

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 214 КПК України здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли необхідно провести лише огляд місця події. Але під час цього огляду з метою збирання доказів може здійснюватися тимчасове вилучення майна, що фактично є окремою процесуальною дією, яка відповідно до вимог ч. 2 ст. 93, п. 1 ч. 1 ст. 103, ч.ч. 2, 3 ст. 168 цього Кодексу підлягає обов'язковій фіксації під час такого вилучення або негайно після їх здійснення у відповідному протоколі, копія якого має бути надана особі, в якій вилучено майно, або її представнику. Як відомо, законом не передбачено вручення копії протоколу огляду місця події особі, в якій вилучено майно, або її представнику. Тому про тимчасове вилучення майна треба складати окремих протокол. Отримані з порушенням цих вимог докази судом визнаються недопустимими.

До речі, згідно з вимогами ч. 1 ст. 168 КПК України факт передання слідчому, прокурору, іншій уповноваженій службовій особі тимчасово вилученого майна також має бути засвідчений у протоколі.

Аналогічним чином на практиці до початку кримінального провадження, як правило, працівники патрульної поліції або інші уповноважені службові особи затримують ту чи іншу особу за підозрою у вчиненні злочину, проникають до житла чи іншого володіння за наявності підстав, визначених ч. 3 ст. 233 КПК України, ст. 38 Закону України «Про Національну поліцію». Отже, вказівка у ч. 3 ст. 214 цього Кодексу на можливість проведення до внесення відомостей у Реєстр лише такої процесуальної дії, як огляд місця події, суперечить наведеним вище положенням законодавства. У зв'язку із цим ч. 3 цієї статті потребує відповідних змін. Було б правильним викласти друге речення ч. 3 ст. 214 КПК України у наступній редакції: «Огляд місця події, затримання особи, про-

никнення до житла та іншого володіння особи, вилучення майна у невідкладних випадках можуть бути проведені до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється після їх завершення за першої можливості».

Реформування правоохоронної системи в Україні триває, проте фактичний стан справ у територіальних органах поліції свідчить, що ризики порушення конституційних прав людей у кримінальному провадженні ще значні. Вказане вимагає вжиття дієвих заходів, спрямованих на активізацію відомчого поліцейського контролю, а також посилення прокурорського нагляду за додержанням у поліції законності при проведенні досудового слідства, у тому числі шляхом внесення відповідних змін до законодавства. Досягненню належної реалізації прав сторін і учасників кримінального провадження сприятиме й відповідна координація зусиль працівників правоохоронних та судових органів.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності / Звіт про роботу прокурора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
2. Офіційний сайт прокуратури Дніпропетровської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dnipr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=188611&fp=470
3. Офіційний сайт прокуратури Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vin.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=202461
4. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності / Звіт про роботу прокурора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
5. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності / Звіт про роботу прокурора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

Сергій НЕСТЕРЕНКО

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглянуто актуальні питання забезпечення виконання деяких норм Кримінального процесуального кодексу України і завдання кримінального провадження. Враховуючи наявність неузгодженості певних положень цього Кодексу, запропоновані відповідні зміни до нього.

Ключові слова: права людини у кримінальному провадженні; практика Європейського суду з прав людини; слідчий суддя; прокурор; слідчий; особа, відповідальна за перебування затриманих.

Сергей НЕСТЕРЕНКО

ОГРАНИЧЕНИЕ ПРАВА ЛИЦА НА ЛИЧНУЮ НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Рассмотрены актуальные вопросы обеспечения выполнения некоторых норм Уголовного процессуального кодекса Украины и задачи уголовного производства. Учитывая наличие несогласованности определенных положений этого Кодекса, предложены соответствующие изменения к нему.

Ключевые слова: права человека в уголовном производстве; практика Европейского суда по правам человека; следственный судья; прокурор; следователь; лицо, ответственное за пребывание задержанных.

Serhii NESTERENKO

RESTRICTION ON RIGHT TO SECURITY OF PERSON IN CRIMINAL PROCEEDING

The article covers a range of topical issues concerning the matter of ensuring both implementation of the Criminal Procedure Code of Ukraine certain provisions and achievement of a criminal proceeding objective. The author suggests corresponding amendments to the Code taking into consideration the inconsistency of its separate provisions.

Keywords: rights of person in criminal proceeding; the European Court of Human Rights case-law; investigative judge; prosecutor; investigator; person in charge of detention.

